

(सम्बन्धित नगरपालिकाको नाम) को दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन नीति, २०७९

१. पृष्ठभूमि

जनस्वास्थ्य एवम् वातावरण स्वच्छताको गुणस्तर नगरपालिकाको सर्वाङ्गीण र दिगो विकास प्राप्तिको एउटा महत्वपूर्ण सूचक हो । दिसाजन्य लेदोको समूचित व्यवस्थापनको अभावका कारण हाम्रा प्राकृतिक, जनसाङ्ख्यिक, आर्थिक एवम् सामाजिक अवयवहरूमा प्रतिकूल असर परिरहेको छ । जनस्वास्थ्य एवम् वातावरण स्वच्छताको उद्देश्य प्राप्त गर्नु नागरिकको नैसर्गिक अधिकार पनि हो । दिसाजन्य लेदोको वैज्ञानिक र दिगो व्यवस्थापनको अभावले उक्त मौलिक अधिकारहरूको निर्वाध उपभोगमा चुनौती रहेको अवस्था छ । तसर्थ जनस्वास्थ्य एवम् वातावरण स्वच्छताको उद्देश्य प्राप्त गर्न सुरक्षित तथा दिगो दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनको सेवामा नगरवासीको पहुँच पुर्याउनु नगरपालिकाको हकमा नेपालको संविधान एवम् प्रचलित कानून प्रदत्त अधिकार एवम् कर्तव्य हो ।

नेपालले अवलम्बन गरेको संघिय साशन प्रणाली अनुसार जसरी तिन तहको सरकारको व्यवस्था भएको छ नेपालको संविधानको धारा ५७ ले ती तिन तहका सरकारबिच राज्यशक्तिको बाँडफाँड गरेको छ । तिन तहका सरकारले प्रयोग गर्न सक्ने एकल एवं साभा अधिकारका विषयहरू संविधानको अनुसूची ५ देखि ९ सम्ममा व्यवस्था गरेको छ । जसमा संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारका एकल अधिकारका विषयहरू क्रमशः अनुसूची ५, ६ र ८ मा व्यवस्था गरेको छ भने संघ र प्रदेशको साभा अधिकारका विषयहरू अनुसूची ७ मा र संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारका साभा अधिकारका विषयहरू अनुसूची ९ मा व्यवस्था गरेको पाइन्छ । सोहि प्राभदान अनुरूप अनुसूची ८ को ९ नम्बरमा आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाइ सम्बन्धि व्यवस्था स्थानीय सरकारको एकल अधिकारको विषयमा समावेश गरेको छ भने संघ र प्रदेश को साभा अधिकारको विषयहरूको सूचीमा पनि सरसफाइको विषय समावेश छ ।

त्यसैगरी स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को दफा ११(२)(भ)(१) ले 'आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाइ सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजनाको तर्जुमा, कार्यान्वयन र नियमन' सम्बन्धी काम, कर्तव्य र अधिकार स्थानीय सरकारलाई रहने व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी अन्य प्राभदानमा स्वच्छ खानेपानी, सरसफाइ सचेतनाको अभिवृद्धि र 'स्वास्थ्यजन्य फेहोरमैलाको व्यवस्थापन, वास्थ्यजन्य फेहोरमैला सङ्कलन, पुनः उपयोग, प्रशोधन, विसर्जन र सोको सेवा शुल्क निर्धारण र नियमन गर्ने', 'सरसफाइ तथा स्वास्थ्य क्षेत्रबाट निष्कासित फेहोरमैला व्यवस्थापनमा निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रसँग सहकार्य र साभेदारी' गर्ने भन्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ । यसले सरसफाइ सम्बन्धी काम कारवाही गर्न स्थानीय सरकारको संविधान र कानूनतः कर्तव्य र अधिकार यथेष्ट रहेको स्पष्ट पार्दछ ।

संयुक्त राष्ट्र संघका सदस्य राष्ट्रहरूले मञ्जुर गरेको दिगो विकासका लक्ष्य अन्तर्गतको लक्ष्य ६.२ अनुसार सन् २०३० सम्ममा सरसफाइमा न्यायोचित पहुँचपुगेको हुनेछ भन्ने व्यवस्था भएकोमा उक्त दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गर्न स्थानीय सरकारको महत्वपूर्ण भूमिका रहने कुरामा विवाद छैन । दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्त गर्न संघिय सरकारले नीति, योजना, तथा कार्यक्रम मार्फत् दिगो विकासका

लक्ष्यलाई हरेक तह र तप्कामा मूलप्रवाहिकरण गर्दै कार्यान्वयन गर्ने भन्ने उद्देश्यराखेको छ । तसर्थ हाम्रो स्थानीय आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्दै स्वास्थ्य तथा सरसफाइ सम्बन्धी संवैधानिक एवम् कानूनी दायित्व पूरा गर्ने अवसरको रूपमा यस नगरपालिकाले दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति बनाउने पहल गरेको छ ।

२. वर्तमान अवस्था

(पहिलो परिच्छेदमा सम्बन्धित नगरपालिकाले उपलब्ध भएसम्मको आ-आफ्नो भौगोलिक एवं जनसाङ्ख्यिक तथ्याङ्क एवं अवस्था उल्लेख गर्ने)

(दोस्रो परिच्छेदमा उपलब्ध भएसम्म नगरपालिकाले तयार पारेको सरसफाइ सम्बन्धी पार्श्वचित्र अनुसार दिसाजन्य फोहोर व्यवस्थापनको अवस्था, “खुल्ला दिसामुक्त नगरपालिका”घोषणा भएको अवस्था भए सोको मिति तथा आवश्यक विवरण, नगरपालिकामा कति प्रतिशत घरधुरीमा शौचालयको पहुँच भए नभएको, कति प्रतिशतमा वैज्ञानिक एवं सुरक्षित भण्डारण, सेप्टिक ट्याङ्कको प्रयोग, खुल्ला पीप्लु भएका र खाल्डो चर्पीका प्रयोग, दिसाबाट वायोग्यासको उत्पादन, वायोग्यास डाईजेस्टरको प्रयोग (भएको खण्डमा), चर्पी जडान पश्चात् कति वर्षमा रित्याउने गरेको, रित्याउने तथा ढुवानी सेवा सम्बन्धि अवस्था, रित्याउने तथा ढुवानी सेवामा हाते वा यान्त्रिक प्रणालीको प्रयोगको अवस्था, प्रशोधनको व्यवस्था वा संयन्त्र सम्बन्धि अवस्था, ढल प्रणालीमा जोडिएको भए सो सम्बन्धि विवरण । यी विवरण पश्चात नगरपालिकाले दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनको सुरक्षित तथा दिगो सेवा प्रणालीको विकास र नियमन गर्न पर्ने आवश्यकता देखिएको उल्लेख गर्ने)

(तेस्रो परिच्छेदमा नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था तर्फ विचार गर्दा यस नगरपालिकाले दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धि कुनै नीति तथा कानून तर्जुमा गरेको छ/छैन भन्ने र के कारणले दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनको सन्दर्भमा नीतिगत, कानूनी एवम् कार्यगत स्पष्टताको आवश्यकता देखिन्छ, सो खुलाउने)

३. समस्या र चुनौती

मानव स्वास्थ्य तथा वातावरण स्वच्छता कायम गर्न दिसा पिसाब गर्नको लागि जसरी चर्पीको अपरिहार्यता हुन्छ, दिसाजन्य लेदोको प्रभावकारी भण्डारण, नियमित रूपमा रित्याउने, रित्याएको दिसाजन्य लेदोको उचित ढुवानी, प्रशोधन तथा विसर्जन वा पुनःप्रयोग त्यतिनै अपरिहार्य हुन्छ । यसलाई दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनको चक्र भनिन्छ । दिसाजन्य लेदोको प्रभावकारी व्यवस्थापन नभएको खण्डमा त्यसले जनस्वास्थ्य तथा वातावरणमा प्रतिकूल असर पार्ने मात्र गर्ने नभइ यसको समुचित प्रयोगबाट आर्थिक लाभ गर्न सकिने अवसरबाट वन्चित हुन पुग्ने हुन्छ ।

कुनै पनि समस्याको समाधान गर्न सर्वप्रथम समस्याको पहिचान हुन अत्यावश्यक हुन्छ । दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनको सवैभन्दा ठूलो समस्या भनेको जनस्वास्थ्य, वातावरण, प्राकृतिक श्रोत लगायतमा दिसाजन्य लेदोको जथाभावी विषर्जनले नकारात्मक असर गर्दछ भन्ने बुझाईको कमि हो । त्यसै गरी यस विषयसंग सम्बन्धित प्राविधिक ज्ञान, आर्थिक तथा मानव श्रोतको कमि रहेको र यस विषयले यथोचित महत्व र प्राथमिकता नपाएको देखिन्छ, भने त्यसैसंग सम्बन्धित आवश्यक नीतिगत, संरचनागत तथा संस्थागत स्पष्टता र क्षमताको कमि रहेको पनि देखिन्छ ।

दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनको सन्दर्भमा यसको सम्पूर्ण सेवा चक्रलाई नै व्यवस्थित गर्नुपर्ने चुनौतीहरू छन् । पूर्ण सरसफाइको उद्देश्य प्राप्त गर्न सबै नगरवासीसम्म पुग्न पर्ने आवश्यकता छ भने चर्पीको पहुँचबाट वञ्चित केहि वासीन्दाहरूको आफ्नै घर नभएको अवस्थामा चर्पीको पहुँच सुनिश्चित गर्न चुनौती छ । त्यसैगरी हाल सञ्चालनमा रहेका भण्डारण गर्ने अधिकांश ट्याङ्करु वैज्ञानिक मापदण्ड अनुरूप नरहेका कारणले ति ट्याङ्करुको स्तरोन्नती गर्नु आफैमा एउटा ठुलो चुनौती रहेको छ । त्यसैगरी समयसमयमा रित्याउने र ढुवानीको व्यवस्था गर्न, रित्याउने र ढुवानी प्रणाली पूर्ण यान्त्रिक बनाउन पनि चुनौती रहेको छ । प्रशोधन संयन्त्रको लागि उचित जग्गा प्राप्त गर्न, संयन्त्रको चयन प्रकृया, मर्मत संहारको व्यवस्था गर्ने लगायतका चुनौतीहरू पनि छन् । त्यसैगरी दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रलाई व्यवसाय गर्न सहज वातावरण सिर्जना गर्न, व्यवसाहिक योजना तथा त्यसको भन्कटिला कार्यान्वयनका पक्ष र यस प्रतिको सामाजिक चेतनाको कमिले गर्दा प्रशोधित लेदोको विर्सजन वा पूनः प्रयोगमा निजी क्षेत्रलाई यस व्यवसायमा आकर्षित गर्न पनि चुनौती देखिन्छ ।

४. नयाँ नीतिको आवश्यकता

माथि विवेचित पृष्ठभूमि र वर्तमान अवस्था अनुसार यस नगरपालिकामा दिसाजन्य लेदोको सुरक्षित तथा दिगो व्यवस्थापन ठुलो चुनौतीको रुपमा देखापरेको अवस्था छ । यस नगरपालिकाले जनस्वास्थ्य तथा सरसफाइ एवम् वातावरण र विकास बीचको अन्योन्याश्रीत सम्बन्धलाई नीतिगत, रणनीतिक एवम् कार्यगत रुपमा अधि बढाउन त्यससंग सम्बन्धित विविध क्षेत्रका कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड तयार गर्न नेपालको संविधान प्रदत्त अधिकारको प्रयोग गर्न एवम् स्थानीय आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न नगरपालिका, प्रदेश तथा संघिय सरकार, गैरसरकारी संस्था, विकास साभेदार संस्था, निजी क्षेत्र, समुदाय, शैक्षिक तथा अनुसन्धान संस्थासंग समन्वय र सहकार्य स्थापित गर्न नयाँ नीतिको आवश्यकता परेको छ ।

यस नगरपालिकामा हालसम्म अधिकांस दिसाजन्य लेदोको स्थलगत रुपमै व्यवस्थापन गर्ने गरेको र यस सम्बन्धी कुनै दीर्घकालिन समाधानका उपायहरू अवलम्बन नगरिसकिएको अवस्थामा दिसाजन्य लेदोको सफा, सुरक्षित एवम् दिगो व्यवस्थापनले नगरपालिकाको वातावरण, स्वास्थ्य, फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा सरसफाइको उद्देश्यमा महत्वपूर्ण योगदान पुग्ने स्पष्ट छ । त्यसैगरी यो नीतिको सफल कार्यान्वयनले यस नगरपालिकाको कृषि तथा पर्यटन लगायत अन्य विकासका प्राथमिकता तथा उद्देश्य हासिल गर्न समेत महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । तसर्थ यो पृष्ठभूमिमा दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनका सेवा चक्रहरूमा देखा परेका चुनौतीहरूको सामना गर्दै सफा, सुरक्षित एवम् दिगो सरसफाइको उद्देश्य प्राप्त गर्ने तर्फ विभिन्न सरोकारवालाहरूबीच नीतिगत स्पष्टता एवम् प्राथमिकता तय गर्ने उद्देश्यले यस नगरपालिकामा (सम्बन्धित नगरपालिकाकाको नाम) को दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन नीति, २०७९ तर्जुमा भई लागू गरिएको छ ।

५. दूरदृष्टि

सम्पूर्ण नगरवासीमा पूर्ण सरसफाइको उपलब्धता र पहुँच सुनिश्चित गर्दै स्वच्छ वातावरण तथा गुणस्तर जीवनको प्रत्याभूति गर्नु यस नीतिको दूरदृष्टि रहेको छ ।

६. लक्ष्य

सबै नगरवासीलाई सफा, सुरक्षित तथा दिगो रुपमा दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनको सेवा तथा सुविधामा पहुँच बढाइ जनस्वास्थ्य तथा सरसफाइमा टेवा पुर्याउदै दिगो विकासको प्राप्तिलाई सुनिश्चित गर्नु यस नीतिको लक्ष्य रहेको छ ।

७. उद्देश्य

उल्लेखित लक्ष्य हासिल गर्न यस नीतिले देहाय बमोजिमका उद्देश्य लिएको छ ।

- ७.१ नगरवासीको सफा, सुरक्षित तथा दिगो दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनको लक्ष्य प्राप्त गर्न दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सेवा चक्रका सम्पूर्ण चरणहरूका चासोका विषयलाई नगरपालिकाको सम्बन्धित ऐन, नीति, कार्यक्रममा मूलप्रवाहीकरण गर्ने तथा आवश्यकता अनुसार मापदण्ड, निर्देशिका, योजना तर्जुमा गर्ने ।
- ७.२ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति निर्माण, संस्थागत संरचना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनका सम्पूर्ण चरणमा लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण, जनचेतना अभिवृद्धि र क्षमता विकासका विषयलाई मूलप्रवाहीकरण गर्दै समावेशी, दिगो तथा न्यायोचित दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन चक्रको व्यवस्था गर्ने ।
- ७.३ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनसँग सम्बन्धी कार्यक्रमको निर्माण र कार्यान्वयनको संस्थागत पक्ष सबल र पारदर्शी बनाउने, उपयुक्त प्रविधिहरूको विकासलाई प्रोत्साहन एवं कार्यान्वयन गर्ने, अध्ययन अनुसन्धानका नतिजाहरूलाई निर्णय प्रकृत्यामा समावेश गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
- ७.४ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित नीति तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनका निम्ति नगरपालिकाको आन्तरिक तथा बाह्य श्रोतको पहिचान गर्नुका साथै श्रोतको न्यायोचित उपयोग तथा परिचालन गर्ने ।

८. नीतिहरू

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरू पूरा गर्न देहाय बमोजिमका दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सेवा चक्रका चरण एवम् अन्तरसम्बन्धित विषयगत नीति, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू अख्तियार गरिने छ ।

८.१ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सेवा चक्रका चरण सम्बन्धी नीति (उद्देश्य ७.१ संग सम्बन्धित)

(१) संकलन (चर्पीको व्यवस्था) सम्बन्धी नीति, रणनीति र कार्यनीति

नीति

नगरवासीहरूमा स्तरिय, उपयोगी, सुरक्षित एवम् लागतप्रभावी चर्पीको उपलब्धता र पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

रणनीति

- ८.१.१ घर, सरकारी, सार्वजनिक तथा व्यापार व्यवसायका भवन वा कार्यालय, सार्वजनिक स्थल लगायत अन्य आवश्यक स्थानमा चर्पीको उपलब्धता, सुविधा र पहुँचमा अभिवृद्धि गर्ने ।
- ८.१.२ गरिब, सिमान्तकृत, भूमिहीन तथा आवश्यकताको आधारमा लक्षित भई चर्पीको पहुँच बढाउने ।

कार्यनीति

रणनीति ८.१.१ संग सम्बन्धित :

- ८.१.१.१ सार्वजनिक शौचालय निर्माण गरी सञ्चालन गर्न स्थानीय, सामुदायिक र निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- ८.१.१.२ नगरपालिकामा विद्यमान अस्वच्छ चर्पीलाई वातावरणमैत्री एवम् सुरक्षित चर्पीमा स्तरोन्नती गर्न आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

रणनीति ८.१.२ संग सम्बन्धित :

- ८.१.२.१ गरिब, सिमान्तकृत, भूमिहीन घरपरिवारमा चर्पीको उपलब्धता वा पहुँच बढाउन त्यसता लक्षित घरपरिवारलाई चर्पी निर्माण गर्न आर्थिक सहायता वा सहूलियत (subsidy), सह-वित्त लगायत अन्य वित्तपोषणका नवोत्तम उपाय अबलम्बन गर्ने ।
- ८.१.२.२ चर्पीका उत्पादन र बजारमा सेवा ग्राहिको न्यायोचित पहुँच बढाउने कार्यमा संघिय सरकार, प्रदेश सरकार, छिमेकी स्थानीय सरकार, घरधूरी, विकास साभेदार र संघसंस्थाका साथै व्यवसायिक सामाजिक उत्तरदायित्वको माध्यमबाट निजी क्षेत्रसँग साभेदारी गर्ने ।

(२) भण्डारण सम्बन्धी नीति, रणनीति र कार्यनीति

नीति

दिसाजन्य लेदोको उचित भण्डारणका लागि मापदण्ड तयार पारी सोही अनुरूप नयाँ भण्डारण प्रविधि (सेप्टिक ट्याङ्क) को निर्माण र विद्यमान भण्डारण ट्याङ्कको स्तरोन्नति गर्ने ।

रणनीति

- ८.२.१ नगरपालिकामा बन्ने नयाँ घर, भवन तथा सम्बन्धित संरचनाहरूमा सेप्टिक ट्याङ्कको डिजाइन सम्बन्धी मापदण्ड भवन निर्माण संहितामा मूलप्रभावीकरण गर्ने ।
- ८.२.२ पुराना घर वा भवनहरूको सन्दर्भमा विद्यमान सेप्टिक ट्याङ्क मापदण्ड अनुसार स्तरोन्नति गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।

कार्यनीति

रणनीति ८.२.१ संग सम्बन्धित :

- ८.२.१.१ नयाँ भवन निर्माणको लागि नक्सा पास गर्दा अनिवार्य रूपमा मापदण्ड अनुरूपको सेप्टिक ट्याङ्कको डिजाइन संलग्न गरेको हुनुपर्ने र सेप्टिक ट्याङ्कको निर्माण मापदण्ड अनुरूप भएको खण्डमा मात्र निर्माण सम्पन्नताको प्रमाणपत्र प्रदान गर्ने व्यवस्था लागू गर्ने ।
- ८.२.१.२ आवश्यकता अनुसार सेप्टिक ट्याङ्कको निर्माण गर्न आवश्यक आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग गर्ने ।

रणनीति ८.२.२ संग सम्बन्धित :

- ८.२.२.१ पुराना घर एवम् भवनहरूका सेप्टिक ट्याङ्कलाई स्तरोन्नति गर्न आवश्यक आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग गर्ने ।

(३) रित्याउने र ढुवानी गर्ने सम्बन्धी नीति, रणनीति र कार्यनीति

नीति

दिसाजन्य लेदो रित्याउने र ढुवानी गर्ने सम्बन्धी उचित व्यवस्थालाई सुरक्षित, वातावरणमैत्री, गुणस्तरीय र आधुनिक बनाउने ।

रणनीति

- ८.३.१ दिसाजन्य लेदो रित्याउने र ढुवानी गर्ने व्यवस्थालाई सुरक्षित, वातावरणमैत्री र आधुनिक बनाउने ।

- ८.३.२ दिसाजन्य लेदो रित्याउने र हुवानी गर्ने सम्बन्धी कृयाकलापहरुलाई दिगो, भरपर्दो र गुणस्तरीय बनाउने ।

कार्यनीति

रणनीति ८.३.१ संग सम्बन्धित :

- ८.३.१.१ दिसाजन्य लेदो रित्याउने र हुवानी गर्ने सेवा प्रदायक संस्था वा कामदारलाई हाते उपकरणको प्रयोग गर्न प्रतिबन्धित गर्दै यान्त्रिक उपकरणको प्रयोगलाई बाध्यकारी बनाउने ।
- ८.३.१.२ दिसाजन्य लेदो रित्याउने र हुवानी सेवा प्रदान गर्ने कामदारको स्वास्थ्यलाई मध्यनजर गर्दै त्यसता कामदार तथा सम्बन्धीत सेवा प्रदायक संस्थालाई पेशागत स्वास्थ्य तथा सुरक्षा अपनाउन आवश्यक उपकरणको प्रयोग बाध्यकारी गर्ने र उक्त बाध्यकारी प्रावधानको पालना नगरेको अवस्थामा सेवा प्रदायक संस्था तथा कामदार दुवैलाई जवाफदेही बनाउने ।
- ८.३.१.३ दिसाजन्य लेदो रित्याउने र हुवानी सम्बन्धी विधि, समय, हुवानीको माध्यम सम्बन्धी आवश्यक मापदण्ड र प्रकृया निर्धारण गरि लागू गर्ने ।

रणनीति ८.३.२ संग सम्बन्धित :

- ८.३.२.१ दिसाजन्य लेदो रित्याउने र हुवानी गर्ने सम्बन्धी कृयाकलापलाई दिगो, भरपर्दो र गुणस्तरीय बनाउन नगरपालिकाले न्यायोचित शुल्क लिई सेवा प्रदान गर्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्न आवश्यक व्यवसायिक योजना तर्जुमा गर्ने ।
- ८.३.२.२ दिसाजन्य लेदो रित्याउने र हुवानी गर्ने सम्बन्धी सेवा प्रदान गर्ने सेवा प्रदायकहरुलाई नियमन गर्न इजाजतपत्रको व्यवस्था गर्ने ।

(४) प्रशोधन सम्बन्धी नीति, रणनीति र कार्यनीति

नीति

दिसाजन्य लेदोको सुरक्षित, वैज्ञानिक, सुलभ तथा गुणस्तरीय व्यवस्थापनका निम्ति प्रशोधन सम्बन्धी उचित व्यवस्था गर्ने ।

रणनीति

- ८.४.१ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनको निम्ति नगरपालिकामा दिसाजन्य लेदो प्रशोधन संयन्त्रको व्यवस्था गर्न आवश्यक योजना तयार पारि कार्यान्वयन गर्ने ।

कार्यनीति

रणनीति ८.४.१ संग सम्बन्धित :

- ८.४.१.१ प्रशोधन संयन्त्रको आवश्यकता अध्ययन गरि भौगोलिक, जनसाङ्ख्यिक, आर्थिक, सामाजिक एवम् प्राविधिक सम्भाव्यताका आधारमा प्रशोधन संयन्त्रको निर्माण गरि सञ्चालन गर्ने ।
- ८.४.१.२ प्रशोधन संयन्त्र तथा विधि सम्बन्धी व्यवस्था गर्दा आवश्यकता र अनुकूलता अनुसार विकेन्द्रित, सामुदायिक वा केन्द्रिय प्रशोधन संयन्त्र एवम् विधि अवलम्बन गर्ने ।
- ८.४.१.३ प्रशोधन संयन्त्रको प्रयोग, मर्मत संहार सम्बन्धी व्यवस्था गर्न मापदण्ड निर्धारण गरि लागू गर्ने ।
- ८.४.१.४ प्रशोधन संयन्त्रको निर्माण एवम् यसलाई दिगो रूपमा सञ्चालन र प्रयोग गर्नको निम्ति आवश्यक पर्ने पूर्वाधार र जनशक्तिको विकास गर्ने ।
- ८.४.१.५ प्रशोधन संयन्त्रको निर्माण, दिगो सञ्चालन र प्रयोग सुनिश्चित गर्न संघिय सरकार, प्रदेश सरकार, समुदाय, निजी क्षेत्र, विकास साभेदार, संघसंस्था, शैक्षिक संस्था, अनुसन्धान गर्ने संस्था आदिसंगको सहकार्यलाई प्राथमिकता दिने ।
- ८.४.१.६ प्रशोधन संयन्त्र सम्बन्धी व्यवस्था गर्दा चक्रिय अर्थतन्त्र (circular economy) को अवधारणा अवलम्बन गर्दै घटाउ(reduce), पुनःप्रयोग(reuse), पुनःचक्रण(recycle) sf] cjwf/0ffsf] k"0f{ kfngf ub}{ प्रशोधन संयन्त्र डिजाइन तथा निर्माण ug]{

.

(५) विसर्जन/ पुनः प्रयोग सम्बन्धी नीति, रणनीति र कार्यनीति

नीति

दिसाजन्य लेदोको प्रशोधन पश्चात् बाँकी रहने अवशेषको प्राविधिक सम्भाव्यता, आर्थिक लाभ तथा सामाजिक स्वीकार्यता अनुरूप पुनः प्रयोग गर्ने र पुनः प्रयोग सम्भव नभएको अवशेषको उचित विसर्जन गर्ने ।

रणनीति

- ८.५.१ दिसाजन्य लेदोको प्रशोधन पश्चात्को अवशेषलाई प्राविधिक सम्भाव्यता अनुरूप चक्रिय अर्थतन्त्र (circular economy) को अवधारणा अवलम्बन गर्दै पुनः प्रयोग गर्ने र पुनः प्रयोगमा नआउने अवशेषलाई सुरक्षित किसिमले विसर्जन गर्ने व्यवस्था गर्ने ।

- ८.५.२ दिसाजन्य लेदोको प्रशोधन पश्चात्को अवशेषलाई आर्थिक लाभ लिन सकिने किसिमले सार्वजनिक एवं व्यवसाहिक प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने ।

कार्यनीति

रणनीति ८.५.१ संग सम्बन्धित :

- ८.५.१.१ दिसाजन्य लेदोको प्रशोधन पश्चात्को अवशेषको पुनः प्रयोग जस्तै मल बनाउने, त्यसको बजारिकरण गर्ने सम्बन्धमा निजी क्षेत्र, घरधूरी, स्थानीय संघसंस्था, किसान समूह, आमा समूह, युवा क्लबलाई प्रोत्साहन गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- ८.५.१.२ दिसाजन्य लेदोको प्रशोधन पश्चात्को पुनः प्रयोग गर्न नसकिने अवशेषलाई वातावरणमैत्री तवरले विसर्जन गर्ने ।
- ८.५.१.३ दिसाजन्य लेदोको पुनः प्रयोग र विसर्जन सम्बन्धी व्यवस्था र निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गर्ने व्यवस्था समावेस गरि व्यवसायिक योजना तर्जुमा गर्ने ।

८.२ लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी नीति (उद्देश्य ७.२ संग सम्बन्धित)

नीति

दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सेवा चक्रसंग सम्बन्धित प्रक्रिया वा कृयाकलापहरूलाई लैङ्गिक तथा सामाजिक हिसाबले समावेशी बनाई अल्पसंख्यक तथा सीमान्तकृत वर्ग लगायत सबै सहयोगापेक्षी वर्गको सवाल र चासोलाई सम्बोधन गर्ने ।

रणनीति

- ८.२.१ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनको सेवा चक्रमा र सो सेवा चक्रमा समावेस हुने सम्पूर्ण काम कारवाहीमा लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीताको सिद्धान्त अनुसार महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, गरिब, भूमिहीन, आदिवासी, सीमान्तकृत लगायतका वर्गहरूको पहुँच तथा अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।

कार्यनीति

रणनीति ८.२.१ संग सम्बन्धित :

- ८.२.१.१ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सेवा चक्रमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्न लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशिता सम्बन्धी विस्तृत तथ्याङ्क (disaggregated data) संकलन गरि

त्यस्ता घरधूरी वा समुदायको पहिचान गरि लक्षित कार्यक्रमको विकास एवम् कार्यान्वयन गर्ने ।

- ८.२.१.२ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनमा स्थानिय ज्ञान, सीप, अभ्यास तथा प्रविधिको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- ८.२.१.३ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धी सूचना तथा जानकारी सामाग्रीहरुमा सबैको सहज पहुँच पुग्ने गरि उपलब्ध गराउने ।
- ८.२.१.४ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, निर्देशिका, योजना, कार्ययोजनाको निर्माण तथा कार्यान्वयनका सम्पूर्ण प्रकृत्यामा लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीताको सिद्धान्त अनुसार महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, गरिब, भूमिहीन, आदिवासी, सीमान्तकृत लगायतका वर्गहरुको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।

८.३ संस्थागत संरचना तथा सुशासन सम्बन्धी नीति (उद्देश्य ७.३ संग सम्बन्धित)

नीति

दिसाजन्य लेदोको व्यवस्थापन चक्र सम्बन्धी कार्यक्रमको निर्माण र कार्यान्वयनको संस्थागत पक्ष सबल र पारदर्शी बनाई सुशासनको प्रत्याभूति हुने गरी उचित संस्थागत संरचना तयार पारी कार्यान्वयन गर्ने ।

रणनीति

- ८.३.१ नगरपालिका, प्रदेश सरकार, संघिय सरकार, गैरसरकारी संघसंस्था, विकास साभेदार संस्था, निजी क्षेत्र, शैक्षिक संस्था, अनुसन्धानसंस्था, स्थानीय जनसमुदाय एवम् अन्य सरोकारवालाहरुका चासो, योजना तथा कार्यक्रमहरु एकिकृत गर्ने गरि दिसाजन्य लेदोको व्यवस्थापन चक्र सम्बन्धी संयन्त्रको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- ८.३.२ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सेवा चक्रका कार्यक्रम निर्माण एवम् कार्यान्वयन गर्दा पारदर्शिता, जवाफदेहिता, जिम्मेवारिता एवम् जनसहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।
- ८.३.३ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सेवा चक्रका विभिन्न चरणमा काम कारवाही गर्दा वातावरणमा पर्ने नकरात्मक प्रभावलाई न्यूनिकरण गर्ने ।

कार्यनीति

रणनीति ८.३.१ संग सम्बन्धित :

- ८.३.१.१ स्थानीय स्तरमा दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धी नीतिगत एवम् कार्यगत समन्वय कायम गर्न एकिकृत संस्थागत संरचनाको व्यवस्था मिलाउने ।
- ८.३.१.२ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धमा नगरपालिकाभित्र विषयगत शाखा अन्तर्गत सम्पर्क विन्दुको व्यवस्था गर्ने ।

रणनीति ८.३.२ संग सम्बन्धित :

- ८.३.२.१ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनमा आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण जानकारी, सूचना नगरपालिकाको यौटै इकाइबाट प्राप्त हुने व्यवस्था मिलाउने ।
- ८.३.२.२ योजना तर्जुमा, बजेट विनियोजन तथा कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्न नगरपालिकाको संस्थागत क्षमताको अभिवृद्धि गर्ने ।
- ८.३.२.३ स्थानीय सेवा सुविधा बढाउन वडा कार्यालयहरुसँगको सहकार्यमा अन्य आवश्यक उपाय अवलम्बन गर्ने ।
- ८.३.२.४ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा हुन सक्ने अनियमितता रोक्न संयन्त्र श्रृजना गर्ने ।
- ८.३.२.५ स्थानीय सरकार, गैरसरकारी संघसंस्था, विकास साभेदार संस्था, निजी क्षेत्र, शैक्षिक संस्था, अनुसन्धान संस्था, स्थानीय जनसमुदाय एवम् अन्य सरोकारवालाहरुसँगको सहकार्य र साभेदारी बढाउन आवश्यक ऐन, कानून, निर्देशिका, मापदण्ड तर्जुमा गरि लागू गर्ने ।

८.४ वित्त व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति (उद्देश्य ७.४ संग सम्बन्धित)

नीति

दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनलाई संस्थागत गर्न वित्तिय व्यवस्थालाई दिगो र सबल बनाउने ।

रणनीति

- ८.४.१ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनलाई आवश्यक पर्ने वित्तको व्यवस्था तथा आवश्यकता अनुसार विनियोजन सुनिश्चित गर्ने ।

कार्यनीति

रणनीति ८.४.१ संग सम्बन्धित :

- ८.४.१.१ सम्बन्धित नीति तथा कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयनका निम्ति नगरपालिकाको आन्तरिक वित्तीय श्रोतको पहिचान गर्ने ।
- ८.४.१.२ प्रदेश र संघिय सरकार, निजी क्षेत्र, विकास साभेदार संस्था एवम् स्थानीय गैरसरकारी सस्थासंग पहुँच बढाउने ।
- ८.४.१.३ परिवर्तित संघिय शासन संरचना अनुरूप संघ र प्रदेश तहमा स्थापना भएका संरचनाहरुसंगको समन्वयबाट वित्तिय श्रोत प्राप्ति तथा परिचालन गर्ने ।
- ८.४.१.४ विकास साभेदार संस्थाहरु तथा संस्थागत सामाजिक उत्तरदायित्व मार्फत् निजी क्षेत्रलाई वित्त परिचालन गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।
- ८.४.१.५ सरसफाइ सेवा शुल्कको निर्धारण गरी उक्त शुल्कको निश्चित रकम दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धि काम कारवाही गर्न व्यवस्था मिलाउने ।
- ८.४.१.६ दिगो वित्त प्रवाहलाई सुनिश्चित गर्न निजी क्षेत्र, विकासका साभेदार संस्था, समुदाय एवं अन्य आवश्यक साभेदारको संलग्नतामा दिगो वित्त योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने ।

८.५ जनचेतना अभिवृद्धि तथा क्षमता विकास सम्बन्धी नीति (उद्देश्य ७.२ संग सम्बन्धित)

नीति

दिसाजन्य लेदोको उचित व्यवस्थापनका सम्बन्धमा जनचेतना अभिवृद्धि तथा सरोकारवाला लक्षित क्षमता विकासका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।

रणनीति

- ८.५.१ दिसाजन्य लेदोको उचित व्यवस्थापनको अभावमा जनस्वास्थ्य, वातावरण एवम् समाजको सर्वाङ्गण विकासमा पर्ने असर र जोखिम तथा त्यसको उचित व्यवस्थापनका बहूआयामिक फाईदा र तरिकाका सम्बन्धमा जनचेतना एवम् क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

कार्यनीति

रणनीति ८.५.१ संग सम्बन्धित :

- ८.५.१.१ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनमा आवश्यक सरोकारवालाको पहिचान गरी समय समयमा त्यस सम्बन्धि क्षमता विकास तथा जनचेतना अभिवृद्धिका कार्यक्रम गर्ने ।

- ८.५.१.२ जनचेतना अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरु एवम् सूचना नगरपालिकाको वेबसाइट, छापा (प्रिन्ट मिडिया), श्रव्यदृश्य सामाग्री, मोबाइल एप, सामाजिक सञ्जाल लगायतका उपयुक्त संचार माध्यमबाट प्रचारप्रसार गर्ने ।
- ८.५.१.३ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्न स्थानीय महिला समूह, सहकारी संस्था, गैरसरकारी संस्था तथा शैक्षिक संस्थाको सहभागितालाई प्रोत्साहन गर्दै क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- ८.५.१.४ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित आवश्यक तथ्याङ्क, सूचना, अभ्यास सहितका ज्ञानमूलक सामाग्रीहरुको विकास र सम्प्रेसन गर्ने ।
- ८.५.१.५ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतना तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा वडा कार्यालयहरुलाई आवश्यक निर्देशन दिने र आवश्यकता अनुसार सहजीकरण गर्ने ।
- ८.५.१.६ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा स्थानीय युवा जनशक्ति तथा युवा क्लबहरुको क्षमता विकास गरि परिचालन गर्ने ।
- ८.५.१.७ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धी सूचना आदानप्रदान र क्षमता विकास गर्ने सम्बन्धमासंघिय सरकार, प्रदेश सरकार तथा अन्य स्थानीय तहसंग सहकार्य एवम् समन्वय गर्ने संयन्त्रको विकास गर्ने ।

८.६ अनुसन्धान तथा प्रविधि विकास सम्बन्धी नीति (उद्देश्य ७.३ संग सम्बन्धित)

नीति

दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनलाई थप वैज्ञानिक, उपयुक्त, लागतप्रभावी र प्रभावकारी बनाउँदै लैजान अध्ययन अनुसन्धान पक्षलाई सबल बनाउने ।

रणनीति

- ८.६.१ दिसाजन्य लेदोकोउचित व्यवस्थापनका सम्बन्धमा नियमित अध्ययन अनुसन्धान र उपयुक्त प्रविधिको विकास सम्बन्धी कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन गर्ने ।

कार्यनीति

रणनीति ८.६.१ संग सम्बन्धित :

- ८.६.१.१ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन, जनस्वास्थ्य, वातावरण एवम् अन्य सम्बन्धित विषय सम्बन्धि अध्ययन अनुसन्धान, प्रविधि विकासमा सहजिकरण गर्न शैक्षिक एवम् अनुसन्धान संस्थासँग समन्वय गर्न अनुसन्धान इकाइको स्थापना गर्ने ।

- ८.६.१.२ नगरपालिका भित्रका शौचालयको संख्या, शौचालय र भण्डारणको अवस्था, रित्याउने तथा ढुवानीको प्रकृया र अवस्था, प्रशोधन संयन्त्रको अवस्था, सुरक्षित विर्सजन तथा पुनःप्रयोगको अवस्थाका सम्बन्धमा तथ्याङ्क सङ्कलन र अध्यावधिक गर्ने ।
- ८.६.१.३ जलवायु परिवर्तन, विपद् (भूकम्प, भूक्षय आदि) जस्ता वाह्य चुनौतीहरूका कारण दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनमा पर्ने असरहरूका बारेमा अध्ययन गर्ने ।
- ८.६.१.४ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनका सेवा चक्रका हरेक चरणको अध्ययन र तथ्याङ्क अध्यावधिक गर्ने कार्य नियमित गर्दै उक्त तथ्याङ्कको विश्लेषणलाई निर्णय प्रकृत्यामा समावेश गर्दै सोहि अनुरूप कार्यक्रम तर्जुमा एवम् आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने ।
- ८.६.१.५ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान, कार्यक्रम तथा कृयाकलापहरूलाई वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनमा समेटी अन्य आवश्यक प्रतिवेदनहरू तयार गरि प्रकाशित गर्ने ।
- ८.६.१.६ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनमा पूर्ण सरसफाइको अवधारणा अनुरूप यदि कुनै उपयुक्त प्रविधि स्थानीय स्तरमा उपलब्ध भएमा त्यस्ता प्रविधिको विकास र प्रयोगलाई प्रवर्द्धन गर्दै आवश्यकता अनुसार विस्तार वा परिमार्जन गर्ने ।
- ८.६.१.७ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धी परम्परागत तथा प्रकृतिमा आधारित प्रविधिहरूको उपयुक्तताको आधारमा विकास र प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- ८.६.१.८ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रविधिहरूको विकासमा निजी क्षेत्रको सहभागितालाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- ८.६.१.९ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रविधि विकासका लागि संघिय र प्रदेश सरकारसंग समन्वय एवम् सहकार्य गर्ने ।

९. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

यस नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि देहाय बमोजिमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन व्यवस्था गरिनेछ ।

- ९.१ यस नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन सम्बन्धमा नगरपालिका तथा अन्य सरोकारवालाहरूको सहभागितामा आवधिक रुपमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने ।
- ९.२ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनमा सबै सरोकारवालाहरूको उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्न, सहभागिता बढाउन र सूचनामा सहज पहुँच बढाउन हरेक सरोकारवालाको उत्तरदायित्व खाका निर्माण गरी सोको पालना गर्ने, गराउने ।

- ९.३ नगरपालिकामा सञ्चालन गरिने कुनैपनि दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नु अगाडि सम्बन्धित संस्थाले नगरपालिकाको पूर्व स्वीकृति तथा सहमति लिनुपर्ने व्यवस्थालाई बाध्यकारी बनाउने ।
- ९.४ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रमहरुको विवरण आवश्यकता अनुसार त्रैमासिक एवम् वार्षिक रुपमा संकलन गरि नगरपालिकाले त्यसको एकीकृत अवस्था प्रतिवेदन माफर्त प्रकाशन गर्ने ।

१०. कानूनी व्यवस्था

यस नीतिले लिएका उद्देश्य, नीति, रणनीति एवम् कार्यनीतिहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नको लागि नगरपालिकाले आवश्यक पर्ने कानूनी व्यवस्था मिलाउन, विद्यमान कानूनी व्यवस्थाहरुलाई समय सापेक्ष रुपमा संसोधन वा परिमार्जन गर्न र कानूनी व्यवस्था अनुरूप नियम, निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड तर्जुमा गरि कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ ।

११. खारेजी र बचाउ

यो नयाँ नीति हो ।